

2. Sukhan, V.S. Structure of rehabilitation and health facilities. General indications and contraindications for referral of patients for sanatorium treatment. Rules of paperwork for sanatorium-resort treatment. Methodical recommendations. surl.li/fbuzp. Accessed 17 March 2023
3. On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: the law of Ukraine. ZAKONONLINE, surl.li/fbuwa. Accessed 17 March 2023
4. Dictionary, surl.li/fbuzw. Accessed 27 March 2023
5. Fedorenko, S., Lazareva, O., Vitomskyi, V., and M. Vitomska. "Fundamentals of organizing a center for the provision of rehabilitation services for persons with musculoskeletal disorders." surl.li/fbvvt. Accessed 17 March 2023
6. "The rehabilitation center for military and civilians in Khust district may start working next year." VAROSH, surl.li/fbvzi. Accessed 27 March 2023
7. "How to open a psychological rehabilitation center in Ukraine?" Pravova Dopomoha, surl.li/fbvzq. Accessed 17 March 2023
8. "A unique rehabilitation center is being created in Halych: there is support." INVAK INFO, surl.li/fbvzv. Accessed 10 March 2023
9. Physical Culture and Sports Complex "Olimp", surl.li/fbvzz. Accessed 10 March 2023
10. "Report on the financial and economic activities of the Olimp sports complex (data selected with the permission of the company)", surl.li/fbvzz. Accessed 10 March 2023
11. "The place and role of physical rehabilitation in the health and recreational process." URL: <http://surl.li/fbwaf> Accessed 17 March 2023

УДК 338.48-2-056.27-053.73]:355.4((047+571):(477))"2022"(045)

doi: 10.15330/apred.2.19.243-255

Чвертко Л. А.¹, Кирилюк І. М.²

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ ТУРИСТИЧНИХ АКТИВНОСТЕЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

¹Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України, кафедра фінансів, обліку та економічної безпеки, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, Україна
тел.: +38097-618-89-89,
e-mail: luda_um@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-2788-6991

²Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України, кафедра технологій та організації туризму і готельно-ресторанної справи, тел.: +380974872048,
e-mail: irina_kurul@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9814-195X

Анотація. Стаття спрямована на дослідження соціальної інклюзії вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах російсько-української війни. Повномасштабний збройний напад росії на Україну спричинив вимушену міграцію

українського населення як всередині країни, так і за її межі. Здебільшого вимушено переміщені особи перебувають у стані соціального відчуження й потребують соціальної підтримки з боку держави та громадянського суспільства. Метою дослідження є обґрунтування шляхів забезпечення соціальної інклюзії вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україну. Під час дослідження були використані діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи системного підходу, порівняння, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін. У статті окреслено, що внаслідок воєнних дій на території України для вимушено переміщених осіб, які потрапили в складні життєві обставини, важливе значення має їх включення в нове соціальне середовище, а також відновлення психоемоційного стану. Відповідно завданням як міжнародних, так і національних урядових та неурядових організацій є розробка заходів, спрямованих на соціальне включення та адаптацію переселенців. Визначено, що соціальна адаптація та соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб відбувається через застосування різних методів та технологій, серед яких особливе місце належить туристичним активностям. Розглянуто український та польський досвід організації й проведення різноманітних туристичних активностей для вимушених мігрантів. Обґрунтовано, що практика використання екскурсійних прогулянок, тематичних екскурсій, фестивалів, майстер-класів сприяє підвищенню якості життя вимушено переселених осіб. Інтеграційні простори, створені на території громад, що приймають переселенців, відкривають нові можливості для взаємодопомоги, формують дружнє середовище, забезпечують неконфліктну інтеграцію та їх соціальне включення. Доведено, що нині для забезпечення соціальної інклюзії переселенців у нове середовище проживання широкого практичного застосування набуває організація туристичних активностей із залученням психологів, педагогів, соціальних працівників та ін. Це сприяє не лише формуванню позитивного емоційного клімату та знайомству вимушених мігрантів з культурою й традиціями регіону або країни, що їх приймає, а й набуттю ними нових навичок та розвитку їх нових внутрішніх якостей.

Ключові слова: вимушені мігранти, внутрішньо переміщені особи, соціальна інклюзія, соціальна адаптація, туризм, туристичні активності, інтеграційний простір, війна.

Chvertko L. A.¹, Kyryliuk I. M.²

SOCIAL INCLUSION OF FORCEDLY DISPLACED PERSONS THROUGH TOURIST ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

¹Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
department of finance and innovation management
Sadova str., 2, Uman,
20300, Ukraine
tel.: +38097-618-89-89,
e-mail: luda_um@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-2788-6991

² Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
department technologies and organization of tourism
and hotel and restaurant business
tel.: +380974872048,
e-mail: irina_kurul@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9814-195X

Abstract. The article is aimed at the study of social inclusion forced displaced persons by means of tourist activity in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The full-scale armed attack of Russia on Ukraine caused the forced migration of the Ukrainian population both within the country

and beyond. For the most part, displaced persons are in a state of social exclusion and need social support from the state and civil society. The purpose of the study is to substantiate ways to ensure the social inclusion of forced displaced persons by means of tourist activity in the conditions of the large-scale Russian invasion of Ukraine. The study used dialectical and abstract-logical methods, methods of systematic approach, comparison, observation, analysis, synthesis, induction, deduction, etc. The article states that as a result of hostilities in the territory of Ukraine for forcibly displaced persons who have fallen into difficult life circumstances, it is important to be included in a new social environment and restorative psycho-emotional state. Accordingly, the task of both international and national governmental and non-governmental organizations is to develop measures aimed at social inclusion and adaptation of displaced persons. It is determined that social adaptation and social inclusion are forced on displaced persons through the use of various methods and technologies, among which a special place belongs to tourist activity. The Ukrainian and Polish experience of organizing and conducting various tourist activities for forced migrants is considered. It is substantiated that the practice of using excursion walks, thematic excursions, festivals, and workshops contributes to improving the quality of life forced persons. Integration spaces created in the territory of the community communities open up new opportunities for mutual assistance, form a friendly environment, and provide non-conflict integration and social inclusion. It has been proven that the organization of tourist activities with the involvement of psychologists, teachers, social workers, etc., is now being proven to ensure the social inclusion of displaced persons in a new habitat of widespread use. This contributes not only to the formation of a positive emotional climate and the acquaintance of forced migrants with the culture and traditions of the region or the country that accepts them but also to acquire new skills and developing their new internal qualities.

Keywords: forced migrants, internally displaced persons, social inclusion, social adaptation, tourism, tourist activity, integration space, war.

Вступ. Повномасштабний збройний напад росії на Україну спричинив вимушену міграцію українського населення як всередині країни, так і за її межі. За своїми масштабами, географією охоплення, кількісними показниками та часовими рамками нинішня українська вимушена міграційна криза не має аналогів у світі, а її наслідки є досить відчутними. Через вплив деструктивних чинників вимушено переселені особи змушені змінити свій звичний спосіб життя й інтегруватися в нове середовище. Вимушене переміщення, спричинило значні зміни в усталеному способі життя переселенців, вплинуло як на них самих, так і на їх суспільне оточення через проблеми безпекового, економічного, фінансового та соціального характеру.

Здебільшого вимушено переміщені особи перебувають у стані соціального відчуження й потребують соціальної підтримки з боку держави та громадянського суспільства. Соціалізація переселенців у нових місцях проживання важливий і непростий процес. Оскільки переважна більшість з них опинилися в скрутних життєвих обставинах, відчувають постійний страх, розгубленість, стрес та потребують адаптації до нової дійсності.

Вразливість вимушено переміщених осіб зумовлена втратою як постійного місця проживання, так і базових матеріальних ресурсів та значимого для кожного з них духовного середовища (налагодженого побуту, звичного місця роботи, усталених зв'язків із родичами і близькими). За цих обставин набуває особливої значущості потреба використання всіх можливих засобів, спрямованих на забезпечення соціального включення та соціальної інтеграції цих осіб у нове середовище, зокрема й через організацію і проведення різноманітних туристичних активностей.

Проблемам вимушених мігрантів присвячені численні публікації соціологів, економістів, політологів, психологів, педагогів, фахівців державного управління, соціальної сфери тощо. Зростання уваги українських вчених до проблем соціально-психологічної адаптації та інтеграції переселенців відбулося після незаконної анексії Криму й агресії на Сході нашої країни та, як наслідок, появою в Україні значної

кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Зокрема, в дослідженні О. Зінченко [1] визначено об'єктивні та суб'єктивні причини адаптації ВПО, підкреслено значення вибору позитивних стратегій для успішної адаптації та охарактеризовано проблеми, що виникають під час цього процесу та значенні надання таким особам соціально-психологічної підтримки. Соціально-захисні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умови підвищеної ризикованості суспільства висвітлюються в роботі В. Бідак [2]. На необхідності вирішення проблем соціального захисту переселенців у своїй праці звертає увагу М. Кравченко, зазначаючи, що це стане можливим за умови застосування комплексного підходу. Авторка визначає пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту та представляє широкий перелік заходів організаційного, нормативно-правового, фінансово-економічного та інформаційного характеру, спрямованих на їх реалізацію [3].

Віднедавня об'єктом теоретичних досліджень та прикладних розробок дослідників стали питання створення умов для реалізації соціального включення переміщених осіб. Зокрема, проблеми соціальної та економічної інклюзії ВПО, забезпечення їх фінансової самодостатності, формування інклюзивного середовища відображена в доробках науковців [4; 5; 6; 7].

Інклюзія та інклюзивний підхід у розвитку нині, як відомо, є однією з ключових стратегій ЄС для забезпечення сталого економічного зростання та соціального розвитку. Інклюзивний розвиток передбачає створення суспільства, що дбає про те, щоб кожна людина мала рівні можливості для самореалізації і брала участь у житті суспільства на рівних засадах з іншими. Такий розвиток базується на ідеї, що кожна людина має право на повну і повноцінну участь у соціально-економічному розвитку, незалежно від свого статусу, інвалідності, релігії, етнічного походження та інших характеристик [8].

Термін «соціальна інклюзія» уведено в науковий вжиток ще в 1970-х роках у США. Його тлумачення передбачає процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, коли кожна людина як індивідуальність сприймається суспільством і має можливість повноцінно брати участь у соціумі [9, с. 178].

Автори навчально-методичного посібника «Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія» трактують поняття «соціальна інклюзія» як процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя [10, с. 12].

Якість життя сьогодні насамперед асоціюється з можливістю підтримувати сучасний спосіб життя – від комунікацій до хобі та дозвілля.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування шляхів забезпечення соціальної інклюзії вимушено переміщених осіб засобами туристичних активностей в умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україну.

Під час дослідження були використані діалектичний та абстрактно-логічний методи, методи системного підходу, порівняння, спостереження, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін.

Результати. Вимушена міграція передбачає міграційний рух населення, в якому існує елемент примусу, зокрема загроза життю й засобам існування через природні або неприродні причини [11]. Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає вимушеного мігранта як будь-яку особу, яка мігрує, щоб уникнути переслідувань, конфліктів, репресій, стихійних лих та антропогенних катастроф, екологічної деградації чи інших ситуацій, що ставлять під загрозу її життя, свободу або засоби існування [12].

Причини вимушеної міграції представлені на рис.1.

Рис. 1. Причини вимушеної міграції *

Fig.1. Reasons for forced migration

*Джерело: складено авторами на основі [12]

Від початку російсько-української війни кількість переселенців і їхня частка в складі постійного населення територій вселення різко зросла. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, на середину квітня 2022 р. кількість тих, хто вимушено змінив місце проживання в межах України внаслідок російського вторгнення, становить 5,0–5,5 млн осіб, переважна їх частина перебуває в західних областях [13]. Найбільше постраждало від війни населення Східного, Північного та Південного регіонів України й саме з цих територій виїхала значно вища частка людей, які мають серйозні матеріальні збитки (включно з повною втратою доходу та руйнацію житла) та проблеми зі здоров'ям.

На початок січня 2023 р., за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб наявна інформація щодо більш як 4,8 млн людей [14], понад 3,0 млн з яких – це особи, що стали на облік як внутрішньо переміщені особи з 24 лютого 2022 р. Ще понад 4 млн осіб у пошуках безпеки та допомоги зареєструвалися для отримання тимчасового захисту в країнах Європи.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, станом на кінець січня 2023 р. кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить 5,4 млн осіб. Інформація, отримана МОМ впродовж дванадцяти раундів репрезентативного експрес-оцінювання загального населення України [15], дає підстави для висновків, що, починаючи з серпня 2022 р., оцінювана кількість ВПО в Україні стабільно знижується (рис. 2).

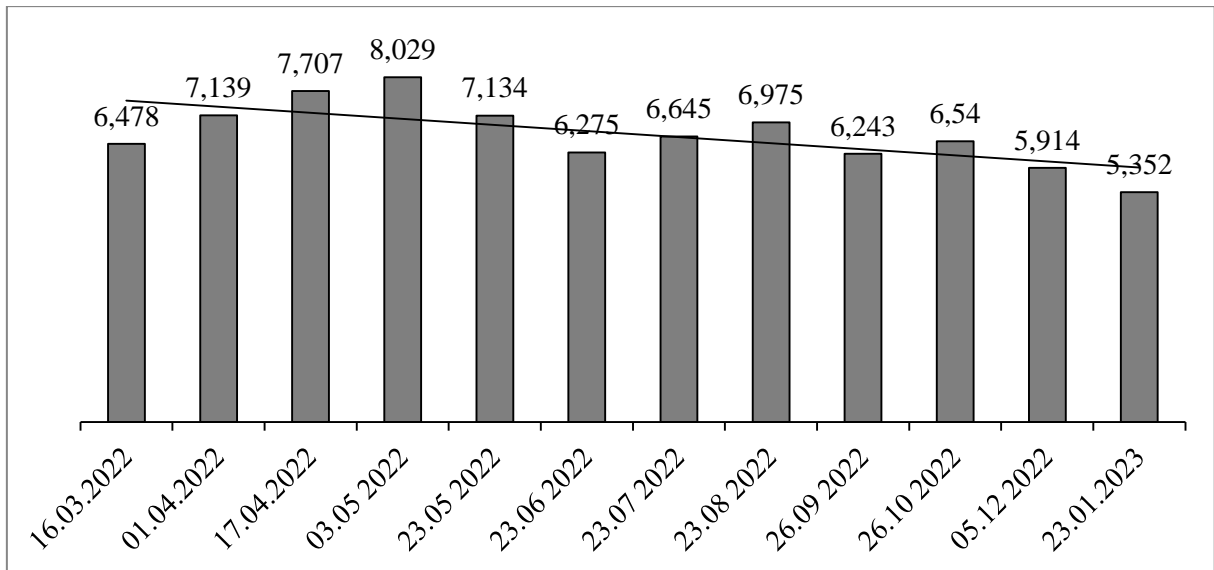

Рис. 2. Динаміка кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні за оцінками Міжнародної організації з міграції*

Fig.2. Dynamics of the number of internally displaced persons in Ukraine according to estimates of the International Organization for Migration *

*Джерело: побудовано авторами за даними [16]

Для людей, які потрапили в складні життєві обставини, пережили кризову ситуацію, важливе значення має не лише входження в нове соціальне середовище, а й відновлення психологічного стану, зумовленого стресовими факторами (рис. 3).

Рис. 3. Найпоширеніші стресові фактори, що негативно впливають на осіб, які постраждали від війни

Fig.3. The most common stressors that negatively affect war victims

*Джерело: побудовано авторами

Фактори військової ситуації, масштабної інформаційної війни, вимушеного переселення спричиняють стани тривоги та страху в усього цивільного населення, навіть у тієї частини, яка живе на відстані від бойових дій. Екстремальні ситуації призводять до значних об'єктивних і психологічних труднощів, тому потребують оптимальної реалізації особистих можливостей через активізацію комплексу адаптивної поведінки для входження в нове соціальне середовище й відновлення психологічного стану. Важливим ресурсом для збереження психологічної стійкості особистості в стресових ситуаціях є соціальна підтримка.

Вимушено переміщені особи являють собою неоднорідну групу за соціальним статусом, соціально-демографічними ознаками, ресурсними можливостями і ціннісними орієнтаціями. Це обумовлює необхідність проводити їх сегментацію і забезпечувати соціальну підтримку, враховуючи специфічні потреби окремих категорій переміщених осіб, задля розширення можливостей «повноцінної та рівноправної участі в усіх сферах суспільної діяльності» [17, с. 240].

Соціальна адаптація та соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб відбувається через застосування різних методів та технологій, одним із яких є використання засобів туристичних активностей. Організація дозвілля є дієвим чинником подолання психологічного стресу, зумовленого фактом переміщення до нового місця проживання, й успішної соціальної адаптації переселенців [18]. Практика використання туризму для посилення неформальних контактів дає змогу розглядати його як інструмент психологічної адаптації й соціальної інтеграції переміщених осіб. Соціальна взаємодія та самореалізація під час такої діяльності сприяють суттєвому поліпшенню соціально-психологічного настрою, запобігають виникненню емоційної фрустрації, що виникає внаслідок руйнування звичного способу життя, труднощів повсякдення та непевності очікувань щодо тривалості й результатів війни. Туристичні активності сприяють залученню переселенців до активного життя, знайомству з культурою й традиціями регіону, духовному розвитку тощо [19].

Залучення різних категорій вимушених мігрантів залежно від їх уподобань та інтересів до різноманітних туристичних активностей засвідчує високу ефективність їх використання. Як показує досвід України, через співпрацю органів влади, міжнародних та громадських організацій, представників туристичного бізнесу, волонтерів на загальнонаціональному рівні реалізовано значну кількість соціальних проєктів, що сприяли соціальному залученню осіб, які були змушені залишити звичні місця проживання, рятуючись від воєнної загрози, й переїхати в безпечніші регіони країни.

Зазначимо, що за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, на початок жовтня 2022 р. лідером за кількістю внутрішніх переселенців є Схід України, зокрема в Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях перебуває 1,9 млн ВПО. 1,7 млн осіб обрали місцем тимчасового проживання західні області України (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Рівненська, Волинська області). Північний регіон (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська області) дав притулок 1,6 млн ВПО, Центральний (Вінниччина, Черкащина, Кіровоградщина, Полтавщина) – 1,0 млн, Південний (Одещина та Миколаївщина) прийняв 0,7 млн вимушених переселенців. У кожному з зазначених регіонів зроблено чимало зусиль для соціальної інклюзії тимчасово переміщених співгромадян. Проте серед інших, з нашої точки зору, на особливу увагу заслуговує вивчення досвіду такої діяльності на Львівщині. Зокрема, міста Львів, яке через віддаленість від зони активних бойових дій та близькість до кордону з Європейським Союзом стало своєрідним волонтерським й гуманітарним хабом. Як відомо, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну місто стало транзитним пунктом та прихистком для понад 5 млн осіб внутрішньо переміщених осіб, з яких 150 тис. осіб залишилися тимчасово проживати у Львові. Це зумовило появу потреби створення потужної платформи для реалізації різних суспільно важливих ініціатив спрямованих на підтримку та соціальну адаптацію вимушених мігрантів.

Упродовж 2022 р. львів'яни реалізують низку проєктів, щоб забезпечити внутрішньо переміщеним особам активне дозвілля та інтегрувати їх до місцевої громади. Наприклад, в межах благодійної культурної ініціативи Асоціації галеристів за участю Львівської міської ради засновниками та працівниками місцевих культурних

інституцій проводяться безкоштовні екскурсії «Львів зустрічає». Програмою екскурсій, що організуються для різних вікових категорій вимушено переміщених осіб з метою їх психологічної підтримки, під час знайомства з культурною та історичною спадщиною міста передбачені прогулянки вулицями, парками, мистецькими просторами міста тощо. Львівською спільнотою екскурсиводів і музеїв, спільно з Львівським туристичним офісом та комунальним підприємством «Бюро спадщини», як координаційно-інформаційним центром з популяризації, збереження і відновлення спадщини Львова, для емоційного перезавантаження вимушених переселенців розроблено серію екскурсій «Прогулянки Львовом». Реалізація проєкту сприяла проведенню понад 500 екскурсій, учасниками яких стали близько 4 тис. осіб, внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, відділом промоції Львівської міської ради разом із Міжнародною організацією з міграції в Україні за фінансування уряду й народу Японії туристичною компанією Travel Room реалізовано проєкт з підтримки дітей-переселенців та їхніх родин, які тимчасово проживають у модульних містечках та центрах для ВПО Львова. Завдяки його здійсненню у липні 2022 р. 450 внутрішньо переміщених осіб взяли участь в екскурсійних турах за маршрутом «Золота підкова Львівщини» та отримали можливість познайомитися із замковою спадщиною Галичини, оцінити велич оборонно-житлових архітектурних пам'яток, що гармонійно вписуються в красу Голосір.

Інтеграційні простори, створені на території громад, що приймають переселенців, відкривають нові можливості для взаємодопомоги, сприяють формуванню дружнього середовища, забезпеченню неконфліктної інтеграції, через проведення толок, фестивалів майстер-класів тощо. Ці спільні заходи покликані залучати ВПО до активного життя, знайомити їх з культурою й традиціями регіонів тимчасового проживання. Участь вимушених мігрантів у туристичних активностях є своєрідною терапією, що сприяє їх психологічному відновленню та духовному розвитку. Під час таких заходів переміщені особи не лише змістовно проводять дозвілля та отримують позитивні емоції, а й набувають нових навичок, що дає змогу відновити відчуття психологічного комфорту та зменшити рівень тривожності.

Львівським туристичним офісом спільно з управлінням охорони здоров'я та управлінням культури Львівської міської ради реалізується соціально-культурний проєкт «Місто лікує» для відновлення військових, які лікуються або проходять реабілітацію в медичних закладах, розташованих на території Львівської міської територіальної громади. Завдяки туристичним заходам, що запропоновані в проєкті, його учасники можуть відвідати музеї та театри, ознайомитись з багатою історією Львова та насолодитись містом з оглядових майданчиків під час екскурсій.

Для емоційної взаємопідтримки вимушено переселених осіб Львівським туристичним офісом у серпні 2022 р. започатковано акцію «Підвішена послуга». За цією ініціативою передбачено, що кожен, хто бажає потурбуватися про інших, оплачує квиток до музею, галереї або закладу культури та відпочинку, квиток на екскурсію чи подорож містом, сувенір, каву чи десерт тощо, для того, щоб ним скористався будь-хто інший. Насамперед це для люди, які постраждали від воєнних дій, військовослужбовців та члени їхніх родин, діти-сироти. Серед закладів-партнерів, що долучилися до участі в цьому проєкті щонайменше десять музеїв, понад двадцять закладів харчування, крамниці, туристичні компанії, концертні зали та відпочинкові локації.

Варто зауважити, що для зовнішніх мігрантів, які потрапляють у незнайоме середовище й іншу культуру, процес соціальної інтеграції є значно складнішим і важчим. Зміни, пов'язані з переселенням до іншої країни є глибокими і радикальними. Вимушено переселені особи певний період перебувають у стані культурного шоку, що виникає внаслідок нездатності зрозуміти, проконтролювати і передбачити поведінку

інших. Для того щоб звільнитися від стресу, тривожності, апатії їм необхідно розуміння іншої культури і вироблення відповідних моделей поведінки.

Туристичні активності, як уже зазначалося, є інструментом психологічної адаптації й соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб, які постійно переживають стресові ситуації. Позитивним механізмом подолання стресу вимушеними мігрантами сприяє цілеспрямована та спеціалізована підтримка. Тому залучення до проведення таких заходів спеціалістів, здатних надавати професійну психологічну допомогу, позитивно відображається на результатах роботи з ними. На думку І. П. Подмаркової, психологічний туризм як інноваційний вид туризму, нині доповнює традиційний туристичний продукт професійним психологічним супроводом і дозволяє забезпечити не тільки фізичне відновлення організму людини, але й відновлення та / або розвиток її психологічних ресурсів [20, с. 172].

Прикладом успішної реалізації ідеї синергії психологічних знань і зусиль та професійних знань і досвіду співробітників одного з найбільших музеїв Польщі – Національного музею у Варшаві. Зокрема, неочікуваними для соціального включення українців, які вимушено переселилися на територію Польщі з початком повномасштабної російсько-української війни, є реалізація в музеї низки таких проєктів. На заклики польського уряду, який надав всебічну підтримку для тимчасового перебування на території Польщі, працевлаштування і соціальної адаптації вимушених мігрантів з України, та за покликом душі музейними працівниками організуються цикли зустрічей «Емоції в мистецтві». Під час цих зустрічей ведуться розмови про почуття та спільне відчуття їх у творах мистецтва, що представлені як у колекціях Національного музею, так і на його тимчасових виставках. Кожен захід присвячується різним емоціям (повага, провина, любов, спокій, страх тощо), їх аналізу, ставленню учасників проєкту до них та здатністю їх витримати. Окрім того в музеї постійно проводяться тематичні екскурсії для дорослих і молоді. Організовано цикл зустрічей «Пізнаймо (себе) в Музеї» – інтеграційна програма для поляків та українців, під час яких у музейних залах ведеться розмова про мистецтво, відбувається порівняння творів з Національного музею у Варшаві з експонатами з українських музеїв, дискусія разом із майстер-класом. Варто зазначити, що всі ці зустрічі відбуваються польською мовою з українським перекладом.

Водночас у Національному музеї триває курс занять для дорослих «Польська мова через мистецтво», де у фокусі уваги перебувають як розмови про мистецтво, так і лексика і граматики, пов'язані з різними темами. Вивчення мови через мистецтво є інноваційним не лише організаційно (заняття відбуваються не в кабінеті, а в музейних залах), але також у сенсі змісту. Адже учасники такого курсу мають нагоду вивчати живу польську мову через знайомство з творами мистецтва. Найкращий підхід забезпечує набуття нових навичок та розвиток таких внутрішніх якостей, як гнучкість та повага до інших, відкритість до сприйняття нового, готовність навчатись, що є надзвичайно важливим для успішної соціальної адаптації вимушено переселених осіб. Принагідно зауважимо, що мовні курси, на думку соціологів, можуть виявитися одним із найбільш затребуваних системних рішень, які дозволяють швидко інтегрувати біженців та залучити їх до польського ринку праці [21, с. 212].

Практика проведення подібних заходів та інших туристичних активностей, що спрямована на інтеграцію різних вікових категорій українців, які тимчасово проживають або відвідують Варшаву, в польську культуру, нині знайшла широке застосування музейниками (табл. 1). Постійне висвітлення на сайтах організаторів та організацій, які взаємодіють з переселенцями, інформації про заплановані заходи дає можливість долучитись до них усім охочим.

Туристичні активності для українських переселенців у м. Варшава

Table 1

Tourist activities for Ukrainian immigrants in the city of Warsaw

Організатор	Назва та зміст заходу
Національна галерея мистецтв	Мистецькі та рухливі заняття з урахуванням потреб дітей; майстер-класи, інспіровані поточними виставками в галереї для дітей віком 4-12 років.
Музей сучасного мистецтва в Варшаві, неурядова організація «Польський міграційний форум»	Екскурсія виставкою «Хто напише історію сліз. Мисткині про права жінок».
Центр дослідження культури Варшави, Музей Варшавського університету	Тематичні екскурсії Варшавою, тематичні майстер-класи, танцювальні майстер-класи, майстер-класи для дітей та дорослих у Королівських Лазенках.
Фонд розвитку кінематографії у Варшаві	Екскурсійні прогулянки Варшавою. Майстер-класи з рукоділля для дітей та підлітків.
Музей Варшави	Сімейні екскурсійні прогулянки містом. Заняття для дітей: «Музейний детектив», «Божевільне колекціонування», «Форма кольорів». Казки, байки, анімації (кіноурок). Фестиваль «Кінолюб» – перегляд анімаційних фільмів для віком 2-6 років
Центр науки «Коперник»	Простір вільних дослідів. Спостерігай. Експериментуй. Конструуй.
Планетарій Наукового центру «Коперник»	Перегляд фільмів: «Полярна планета», «Ми інопланетяни», «Космонавт»
Музей сучасного мистецтва у Варшаві, Товариство друзів музею сучасного мистецтва у Варшаві, фонд «Спасіння»	Благодійний аукціон мистецтв «Refugees Welcome». Художники та художниці для біженців
Варшавський зоопарк	Освітні заходи, прогулянки зоопарком

Знайомство з культурною та історичною спадщиною країни, нові знайомства й комунікації під час таких заходів сприяють психоемоційному розвантаженню учасників, формуванню в них позитивного настрою й зменшенню симптомів стресу. Участь у таких заходах відволікає учасників від негативних думок, допомагає боротися з депресивними настроями та пришвидшує процес їх соціальної інтеграції.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що від початку російсько-української війни кількість переселенців і їхня частка в складі постійного населення територій вселення різко зросла, проте з серпня 2022 р. ці показники мають тенденцію до зниження.

Внаслідок руйнування звичного способу життя, труднощів повсякдення та непевності очікувань щодо тривалості й результатів війни особи, які через відкрите російське вторгнення в Україну вимушені були полишити свої домівки та шукати тимчасового прихистку в інших регіонах країни або закордоном, є надзвичайно вразливими і потребують особливої підтримки для соціального включення в нове середовище. Тому розроблення і впровадження заходів, які спрямовані на процес

соціального включення переселенців є важливим завданням як міжнародних, так і національних урядових та неурядових організацій.

Соціальна адаптація та соціальна інклюзія вимушено переміщених осіб відбувається через застосування різних методів та технологій, одним із яких є використання засобів туристичних активностей. Зокрема, в роботі з вимушеними переселенцями широко застосовується використання екскурсійних прогулянок, тематичних екскурсій, фестивалів, майстер-класів тощо. Участь у таких заходах сприяє змістовному проведенню дозвілля, поліпшенню соціально-психологічного настрою, отриманню позитивних емоцій, відновленню відчуття психологічного комфорту та зменшенню рівня тривожності, що в цілому розширює можливості підвищити якість життя вимушених мігрантів.

Розглянутий український та польський досвід організації й проведення різноманітних туристичних активностей для вимушено переміщених осіб на прикладах міст Львова та Варшави, свідчить про створення потужних платформ для реалізації різних суспільно важливих ініціатив, спрямованих на підтримку та соціальну адаптацію мігрантів. Інтеграційні простори, створені на території громад, що приймають переселенців, відкривають нові можливості для взаємодопомоги, сприяють формуванню дружнього середовища, забезпеченню неконфліктної інтеграції та соціальному включенню різних категорій вимушено переміщених осіб.

Доведено, що для забезпечення соціальної інклюзії переселенців у нове середовище проживання широкого практичного застосування нині набула організація туристичних активностей із залученням фахівців інших сфер діяльності (психологів, педагогів, соціальних робітників тощо). Це сприяє не лише формуванню позитивного емоційного клімату та знайомству вимушених мігрантів з культурою й традиціями регіону або країни, що їх приймає, а й набуттю ними нових навичок та розвитку їх нових внутрішніх якостей, що дасть змогу цим особам швидше долучитися до соціально-економічних процесів та знайти своє місце на ринку праці місць вселення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні ролі громадських організацій у процесах залучення грантових коштів для фінансування проектів, спрямованих на формування інклюзивного середовища та підтримку вимушених переселенців.

1. Зінченко О. С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. №4 (29). С.47-53.
2. Бідак В. Я. Соціально-захисні проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах підвищеної ризикогенності суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(1). С. 47-51.
3. Кравченко М. В. Пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2016. № 3. С. 83-90.
4. Чвертко Л., Кравченко О. Фінансові інструменти сприяння соціальній інклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. №3. С. 100-111. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>
5. Чвертко Л. А. Соціальне страхування як складова вітчизняної системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Економічні горизонти*. 2022. №4. С. 51-63. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(22\).2022.267018](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267018)
6. Войтовська А. І., Кравченко О. О. Соціалізація ВПО: гендерний вимір. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Всеукраїнських науково-методичних семінарів* (Умань, 18 квітня 2018р. та 26 квітня 2018 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві». 2018. С. 94-96.
7. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9. №1. Р. 89-99. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7>.
8. Сталий, інклюзивний та смарт-розвиток у контексті децентралізації: досвід Європейського Союзу: дидактичні матеріали навчальної сертифікованої програми в рамках реалізації освітнього проекту

- Jean Monnet Chair SISDDP Erasmus + / Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Войчук М. В., Коломечюк В. В., Цибурут А., Ілдіз А. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2022. 71 с.
9. Сапун В. К., Селезньова В. Р. Концепція інклюзивного зростання в економіці. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. Вип. 10. Т. 1. С. 177–181.
  10. Найда Ю.М., Ткаченко Л. М. Стандарти громадсько активної школи: соціальна інклюзія: навч.-метод. посіб. / Під заг. ред. Даниленко Л. І. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
  11. International Migration and Human rights : Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. *Global Migration Group*. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/int_migration_human_rights.pdf. (дата звернення 12.02.2023)
  12. Glossary on Migration. International Migration Law. *International Organization for Migration*. URL: <https://publications.iom.int/books/international-migration-law-ndeg34-glossary-migration> (дата звернення 12.02.2023).
  13. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. №48(2). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
  14. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: підсумки 2022 року. URL: https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/prezentaciya_z_2022_rik_5_nova.pdf (дата звернення 15.02.2023)
  15. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 12 (16-23 січня 2023 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0> (дата звернення 15.02.2023)
  16. Ukraine – Internal Displacement Report. «General Population Survey. Round 12», 23 January 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-12-16-23-january-2023> (дата звернення 16.02.2023)
  17. Стрельнікова О. О., Єсіна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1 (17). С. 233-241. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.20>
  18. Кирилюк І., Чвертко Л. Волонтерський туризм як інструмент соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб під час російського воєнного вторгнення. *Економічні горизонти*, 2023. 1(23), 80–91. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362)
  19. Кирилюк І. М. Інклюзивний туризм як вид реабілітації для людей з особливими потребами. *Туризм і гостинність: стан, проблеми, перспективи* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовтня 2021 р., м. Черкаси). Черкаси : Вид-ць Юлія Чабаненко, 2021. С. 22–25.
  20. Подмаркова І. П. Аналіз опыта и перспектив развития психологического туризма в Украине. *Вісник ДІТБ : Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2013. №17. С. 168–173.
  21. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства: аналітична доповідь. Київ, 2022. 277 с.

References

1. Zinchenko, O. S. «Theoretical foundations of the study of socio-psychological adaptation of internally displaced persons». *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, no. 4 (29), 2015, pp. 47-53.
2. Bidak, V. Ya. «Social protection problems of integration of internally displaced persons in conditions of increased risk-generic society». *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, vol. 20(1), 2018, pp. 47-51.
3. Kravchenko, M. V. «Priority directions of social protection of internally displaced persons». *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine / Series «Public Administration»*, no. 3, 2016, pp. 83-90.
4. Chvertko, L., and O.Kravchenko. «Financial instruments for promoting social inclusion of internally displaced persons in Ukraine». *Vvichlyvist. Humanitas*, no. 3. 2022, pp.100-111. doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14
5. Chvertko, L. A. «Social insurance as a component of the domestic system of social protection for internally displaced persons». *Economies' Horizons*, no.4(22), 2022, pp. 51-63. doi.org/10.31499/2616-5236.4(22).2022.267018
6. Voitovska, A. I., and O. O. Kravchenko. «Socialization of IDPs: gender dimension». *Actual problems of training of specialists in the social sphere : materials of All-Ukrainian scientific and methodical seminars*, Uman: VPC Vizavi, 2018, pp. 94–96.
7. Pesotska, Yu. «Social rehabilitation and social adaptation internally displaced persons». *Social Work and Education*, vol. 9, no. 1. 2022, pp. 89-99. doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7.
8. *Sustainable, inclusive and smart development in the context of decentralization: the experience of the European Union: didactic materials of the educational certified program within the framework of the*

- implementation of the educational project Jean Monnet Chair SISDDP Erasmus +. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O., Khomiuk, N. L., Voichuk, M. V., Kolomechiuk, V. V., Tsyburt, A., and Yildiz, A. Lutsk, VNU named after Lesya Ukrainka, 2022.
9. Sapun, V. K., and V. R. Seleznova. «The concept of inclusive growth in the economy». *Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus*, vol. 10, T. 1., 2018, pp. 177-181.
  10. Naida, Y.M., and L.M. Tkachenko. *Standards of a socially active school: social inclusion*. Under general ed. Danylenko, L. I. Kyiv, Pleiady Publishing House, 2014.
  11. International Migration and Human rights : Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. Global Migration Group, www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/. Accessed 12 February 2023.
  12. Glossary on Migration. International Migration Law. International Organization for Migration, publications.iom.int/books/international-migration-law-ndeg34-glossary-migration. Accessed 12 February 2023.
  13. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., and O. I. Tsybmal. «Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation». *Demography and Social Economy*, no.2 (48), 2022, pp. 37-57. doi.org/10.15407/dse2022.02.037
  14. Ministry for Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine: results of 2022, www.minre.gov.ua/sites/default/files/prezentaciya_angliyska_1.pdf. Accessed 15 February 2023.
  15. Report on internal displacement in Ukraine. Survey of the general population. Round 12 (January 16-23, 2023), dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0. Accessed 15 February 2023.
  16. *Ukraine – Internal Displacement Report*. «General Population Survey. Round 12», 23 January 2023, dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-12-16-23-january-2023. Accessed 16 February 2023.
  17. Strelnikova, O. O., and N. O. Yesina. «Concept and essence of social inclusion in social work». *Modern society*, vol. 1 (17), 2019, pp. 233-241. doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.20
  18. Kyryliuk, I., and L. Chvertko. «Volunteer tourism as a tool for social integration of forcibly displaced persons during the Russian military invasion». *Economic horizons*, no. 1(23), 2023, pp. 80–91. DOI: [doi.org/10.31499/2616-5236.1\(23\).2023.273362](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(23).2023.273362)
  19. Kyryliuk, I. M. «Inclusive tourism as a form of rehabilitation for people with special needs». *Tourism and hospitality: state, problems, prospects*, VI International science and practice conference, 2021, Cherkasy, Publisher Yulia Chabanenko, pp. 22–25.
  20. Podmarkova, I. P. «Analysis of experience and prospects for the development of psychological tourism in Ukraine». *Bulletin of DITB: Economy, organization and management of enterprises of the tourism industry and the tourism industry as a whole*, no. 17, 2013, pp. 168-173.
  21. *Socio-economic and humanitarian consequences of Russians' military aggression for Ukrainian society*. Kyiv, 2022.

УДК 338.46

doi: 10.15330/apred.2.19.255-263

Кінаш І.П.¹, Савчук Л.М.²

ЯКІСТЬ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: СУТНІСТЬ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

¹Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
кафедра менеджменту і адміністрування
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ
76019, Україна
тел.: 0502871601,
e-mail: irinakinash@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5391-6560

²Івано – Франківський національний